

MIROIRS BRISÉS. RÉCITS RÉGIONAUX ET IMAGINAIRES CROISÉS SUR LE TERRITOIRE SLOVAQUE. Zostavili Étienne Boisserie a Clara Royer. Paris : Institut d'Études slaves, 2011. 314 s.

Zborník *Rozbité zrkadlá* s podtitulom *Rozprávania a predstavy o slovenskom regióne na území Slovenska*, ktorý vydalo Centrum interdisciplinárneho výskumu strednej Európy na parížskej Sorbone, rozpráva o utváraní regiónu Slovenska, jeho mentalit, predstáv o jeho teritoriálnom vymedzení, predstáv o národe, o národných symboloch, o mýtoch, snoch a pokusoch o ich praktickú realizáciu sprevádzajúcich utváranie povedomia Slovenska a slovenského etnika v dejinách 19. a 20. storočia.

Popri odborných štúdiách z viacerých spoločenských vied, najmä histórie, kultúrnej antropológie, etnológie a literárnej vedy, tvoria súčasť zborníka aj dokumenty, úryvky z esejí, literárnych diel i rozhovorov, ktorých autormi sú slovenskí, maďarskí, poľskí a francúzski historici, etnológovia, literárni vedci, ale aj spisovatelia a výtvarníci. Interdisciplinárny prístup zodpovedajúci novým výskumom dejín predstáv a imaginácie tak vytvára azda po prvýkrát, rozhodne po prvýkrát pre frankofónne publikum, mnohodiemenzionálny a predovšetkým neskreslený obraz o slovenskom regióne, o jeho mnohokostí, multikultúrnosti a multietnickej podobe.

Viacere štúdie i eseje sú prevzaté zo starších publikácií, najmä z rokov 1998 – 1999 (Ľubomír Lipták, Peter Salner, Marcela Mikulová, Pavel Vilikovský, Lajos Grendel), spolu s vybranými literárnymi textami (o i. Rudolf Sloboda, Kálmán Mikszáth) a najmä kľúčovými odbornými štúdiami (Dušan Švarna, Joanna Goszczyńska, Valér Mikula, Xavier Galmiche, Csaba Gy. Kiss) vytvárajú práve tento plastický, mnohohlasný, mimoriadne pútavý a najmä apriorizmom nezaťažený obraz utvárania slovenskej mentality, národa i štátnosti v historických, výtvarných i literárnych predstavách.

Zostavovatelia zborníka, Étienne Boisserie a Clara Boyer, ktorí sú z prevažnej časti aj prekladateľmi príspevkov, v úvode píše: „*Územie Slovenska sa utváralo prostredníctvom kríženia a vzájomných vplyvov rôznych národnostných a sociálnych skupín, no rovnako aj ich čiastočným alebo úplným odmietaním. Po dlhých obdobiach, kedy sa historické uvažovanie o Slovensku usilovalo retrospektívne vygumovať všetky stopy inakosti na území utváranom ako ‚národné‘, sa dnešná slovenská historiografia v interdisciplinárnej spolupráci so sociológiou, etnológiou i literárnou vedou zaoberá mnohorakými národnými/regionálnymi koncepciami, miestami pamäti a ich rôznymi zložkami a nanovo interpretuje aj samotný proces utvárania slovenského povedomia*“ (s. 16).

V súvislosti s týmto úsilím zostavovateľa zborníka a autori textov nanovo premýšľajú rôzne skutočnosti týkajúce sa štyroch veľkých tém: národných predstáv o utváraní slovenského územia od 19. storočia po rok 1918, resp. 1948; obdobia zásadnej transformácie štruktúry obyvateľstva v rokoch 1941 – 1948, ktoré nazvali „sedem rokov nešťastia“; tradičného napätia medzi mestom a dedinou, najmä pri konštruovaní ideálnej predstavy slovenského národa/ľudu výrazne prítomného aj v literatúre; a napokon fenoménu multikultúrnosti, tak ako sa prejavoval v sociálnej skúsenosti troch miest, Bratislavy, Košíc a Banskej Štiavnice.

Zásadným textom k prvej téme venovanej utváraníu predstáv o slovenskom území, poeticky nazvanej Vykreslenie symbolickej krajiny, je úvodná syntetická štúdia Dušana Škvarnu *Podoby a hranice politických a symbolických konštrukcií Slovenska v 19. storočí*, kde autor prehľadne a jasne poukazuje na dôležité momenty procesu utvárania kolektívnej pamäti Slovákov od čias národného obrodenia po sedemdesiate roky 19. storočia, akými boli napr. v čase národného obrodenia prisudzovanie iného ako uhorského významu určitým javom (svätý Štefan sa interpretuje nielen ako zakladateľ Uhorského kráľovstva, ale aj ako symbol národnej tolerancie), „slovakizovanie“ minulosti (vytváranie slovenských predkov vládcov Veľkomoravskej ríše, napr. u J. Papánka), používanie (českých) protestantských symbolov pre národné ciele zoči-voči čoraz silnejúcim národnostným koncepciám uhorských patriotov a i. Neskôr, v koncepciách generácie romantikov, je to podľa Škvarnu utváranie národnej symboliky cez rusofilstvo, dôležitosť ľudu a ľudovej kultúry, premenu ľudových postáv (ako bol Jánošík) na národné symboly či prírodných fenoménov, predovšetkým Tatier, na symbol slovenskosti, ba dokonca kolisky Slovanstva.

Mýtickú úlohu Tatier ako symbolu trvania, moci, majestátnosti a kolisky Slovanstva v romantickom a postromantickom období podrobne analyzuje aj poľská historička a slovakistka Joanna Goszczyńska v štúdiu *Tatry v spore okolo národnej identity*, kde pomocou chronicky známych i takmer zabudnutých príkladov zo slovenskej literatúry (Samo Chalupka, Samo Bohdan Hroboň, Ján Botto, Jozef Miloslav Hurban, Peter Kellner-Hostinský) videných vo svetle utvárania imaginatívnej a mytologickej hodnoty Tatier i v porovnaní s ich symbolikou v poľskej poézii pregnantne ukazuje, že Tatry pri formovaní slovenského národného povedomia zohrávali predovšetkým ideologickú a estetickú úlohu, ich konkrétna prírodná krása bola pre väčšinu propagátorov druhotná. „*Tatry ako symbol Slovenska sa tak stali predovšetkým ,ideologickou vlasťou‘, a nie konkrétnou krajinou s prírodou a ľuďmi*“ (s. 45).

Tretím textom osvetľujúcim tému „symbolickej krajiny“ je rozsiahla štúdia historika Ľubomíra Liptáka o premenách a osudoch národných a politických pamätníkov, prevzatá z jeho knihy *Storočie dlhšie ako sto rokov* (1999), ktorá skvele dopĺňa celkovú koncepciu utvárania imaginárneho a mentálneho obrazu Slovenska v posledných sto rokoch.

Celok napokon dopĺňa úryvok z pamätí Štefana Janšáka (publikovaných roku 2006) *Česi na Slovensku*.

K druhej téme nazvanej príznačne Sedem rokov nešťastia (1941 – 1948), kedy sa na Slovensku radikálne menila sociálna skladba najmä mestského obyvateľstva, sa vyjadrujú tri dokumenty poukazujúce na situáciu Židov, Maďarov a Nemcov na území Slovenska v časoch Slovenského štátu a v tesne povojnovom období: článok maďarského historika László Szarku o odsune Maďarov, úryvok z pamätí Lea Kohúta o návrate židovskej rodiny do povojnovej Bratislavy a najmä štúdia Petra Salnera o skladbe obyvateľstva vo vojnovej a povojnovej Bratislave. Všetky texty poskytujú množstvo dobových svedectiev o živote jednotlivých etník a ukazujú, ako v priebehu jedného desaťročia stratila Bratislava svoj charakter multikultúrneho mesta.

Bloku nazvanom Od rurálnych predstáv k rozprávaníu o meste dominuje rozsiahla štúdia literárneho vedca Valéra Mikulu zaoberajúca sa predstavami pozitívnej hodnoty vidieka v slovenskej literatúre. V. Mikula v nej mapuje premeny mýtu slovenského ľudu ako

nositeľa najvyšších cností od osvietenstva po posledné desaťročia 20. storočia a na mnohých príkladoch bravúrne poukazuje na dve protikladné úsilia slovenskej literatúry o idealizáciu či skôr mýtizáciu/demýtizáciu slovenského ľudu a dediny najmä pokiaľ ide o jej hlavný neuh – alkoholizmus (Výstižná je už slovná hračka v názve štúdie: *Le village slovaque: peuple „doré“ ou ... „beurré“* /Slovenská dedina: ľud „zlatý“ alebo... „nadržatý“?). Ako V. Mikula píše na s. 154 – 155, pokým klasicistickí autori (J. Hollý, J. Kollár) sa usilovali vnímať ľud v duchu osvietenstva ako súčasť vysokej univerzálnej kultúry, generácia štúrovcov chcela pre potreby národného uvedomenia vidieť ľud v jeho autentickosti, musela však nevyhnutne jeho obraz idealizovať, vytvoriť novodobý mýtus a bojovať jeho prostredníctvom proti iným existujúcim mýtom (mýtu o maďarskom národe a i.). O neskreslený obraz dediny sa usilovali už autori v predromantickom období (J. I. Bajza, J. Fándly) a neskôr Záborský, ale ojedinele aj niektorí neskorí predstavitelia štúrovskej generácie (ako L. Kubáni). V nasledujúcich literárnych generáciách sa striedali obdobia demýtizácie a rôznych „recidív mýtu“ (napr. u Hviezdoslava) až po jeho „agóniu“ v podobe paródii u autorov osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia (R. Sloboda, M. Kopcsay či P. Pišťanek). Plastický obraz „sebaklamov“ slovenskej literatúry a opakovaných pokusov o „vyliečenie“ je do istej miery obrazom *pars pro toto* vývinu slovenskej literatúry a jej mentálnych predstáv.

Protipólom k rurálnej tematike je portrét jedného z mála „mestských“ slovenských spisovateľov medzivojnového obdobia, Janka Jesenského napísaný literárnou historičkou Marcelou Mikulovou a poukazujúci, cez autorove známe, no predovšetkým menej známe texty, na mnohé nové súvislosti jeho tvorby.

Problematiku vzťahu rurálneho a urbánneho v predstavách o Slovensku dotvára štúdia Xaviera Galmichea, jedného z realizátorov projektu interdisciplinárneho výskumu strednej Európy na Sorbone, venovaná švajčiarskemu cestovateľovi a spisovateľovi Williamovi Ritterovi, ktorý na svojich cestách po strednej Európe okrem iného intenzívne skúmal slovenské vidiecke prostredie a prepadol pritom tzv. „syndrómu empatie“. Podľa formulácie X. Galmichea sa tento syndróm prejavoval predovšetkým idealizáciou slovenského vidieka vo vlastnej tvorbe (román *Slovenské dievčatko*, 1903), ale aj v opisoch prírody a dedinského prostredia v cestopisoch a fragmentoch zápiskov.

V záverečnom bloku venovanom predstavám o meste nájdeme preklady častí textov Pavla Vilikovského a Lajosa Grendela o Bratislave (oba sú však z deväťdesiatych rokov 20. storočia a viaceré skutočnosti v nich už nezodpovedajú dnešnej mentálnej podobe Bratislavy ako napr. intelektuálny význam kaviarne Lýceum, z ktorej sa medzičasom stala obyčajná piváreň a pod.). Zaujímavými informáciami nasýtené sú najmä sociologické portréty Košíc (Gábor Czoch) a Bratislavy (Catherine Horel), aj štúdia o literárnej mytológii Banskej Štiavnice od maďarského literárneho historika C. Gy Kissa. Mimoriadne pestrý obraz dopĺňajú ešte rozhovory výtvarníčky Juliany Mrvovej s Jiřím Oličom a výtvarníkom Lacom Terenom.

Celkovo možno tento zborník hodnotiť ako chvályhodný edičný čin, ktorý nepochybne u všetkých frankofónnych čitateľov pooprávi obraz Slovenska, pretože sa usiluje predstaviť náš región zo všetkých, aj tých najsubtilnejších stránok, nezaujato, objektívne a pritom nielen prísne vedecky, ale so zjavnou láskou k nemu.

Keďže jednotlivé štúdie čerpajú z najsúčasnejšieho slovenského historického, etnologického, sociologického či literárnovedného výskumu, podáva zároveň azda konečne aj presný obraz o minulých i prítomných úsiliach slovenských intelektuálov, historikov, literátov o nepredpojaté uvažovanie o vlastnej krajine a utváranie jej dôstojného mentálneho obrazu.

Skutočnú, komplikovanú, tolerantnú i neznášanlivú tvár nášho regiónu – vrátane omylov a márných úsilí – ukazuje tento zborník vskutku natoľko plasticky, že je skoro škoda, že v takejto podobe nevychádza aj na Slovensku.

Jana Truhlářová

Doc. PhDr. Jana Truhlářová, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
SR
e-mail: usvltru@savba.sk